

Heermoes vriend of vijand in de natuurtuin?

Ger Londo

Wanneer een natuurtuin wordt aangelegd, heeft men meestal een bepaald doel voor ogen. Soortenrijke, bloemrijke, gevarieerde graslanden en moerasbegroeiingen waarin ook zeldzamere soorten zich thuisvoelen, behoren in de regel tot de gewenste vegetaties. Als dan vlak na de aanleg juist zeer algemene soorten zoals heermoes of kweek gaan domineren, zal menigeen zich afvragen wat er bij de aanleg fout is gegaan en hoe je deze soorten weer zo gauw mogelijk kan kwijtraken. Deze vraag werd in het vorige nummer van Oase door Joep van de Laar gesteld die een explosieve groei van heermoes in zijn drie jaar oude natuurtuin waarnam waardoor parnassia en andere soorten aan het oog onttrokken werden.

Minder vitale heermoes in de natuurtuin van de auteur in 1975. Ongeveer tien jaar na de aanleg, toen de soort al enkele jaren achteruitging, zagen veel planten er minder vitaal uit. De stengeltop was omgebogen en de kleur was vaak geelgroen. Het is in natuurlijke vegetaties een algemeen verschijnsel dat zeer talrijk en vaak dominant voorkomende soorten ineens sterk achteruit kunnen gaan. Bodemorganismen, o.a. schimmels en aaltjes of nematoden, spelen daarbij vaak een grote rol. Of dat bij heermoes ook het geval is, is mij niet bekend.

Foto: G. Londo

Storing en storingssoorten

De aanleg van een natuurtuin die in de regel met veel grondverzet gepaard gaat, betekent in ecologisch opzicht een grote storing. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zogenaamde storingssoorten zich in zo'n nieuw milieu goed thuisvoelen, onder meer heermoes, kweek, ridderzuring en in het allereerste jaar ook veel eenjarige soorten, o.a. van de geslachten kamille, ganzenvoet en melde. Het betreft soorten die we overal in ons land kunnen aantreffen, want vergravingen en andere verstoringen zijn aan de orde van de dag.

Omdat het mij bekend is dat dergelijke storingssoorten weinig of niet in goed beheerde natuurgebieden voorkomen, liet ik ze in 1966 dan ook rustig groeien in het pas aangelegde deel van mijn

natuurtuin bij mijn huis in Scherpenzeel. Ik wist zeker dat ze na enige tijd weer zouden afnemen en wellicht geheel zouden verdwijnen, alleen niet hoe lang dat zou duren. En toen een voedselarme zandkop in mijn natuurtuin, waar ik een lage begroeiing met o.a. muizenoor en grasklokje had gewenst, jarenlang onder een dichte heermoesvegetatie schuilging, had ik eigenlijk wel een beetje spijt dat ik in het begin die paar sprietjes heermoes niet had weggeweid.

Het vestigingsmilieu van heermoes

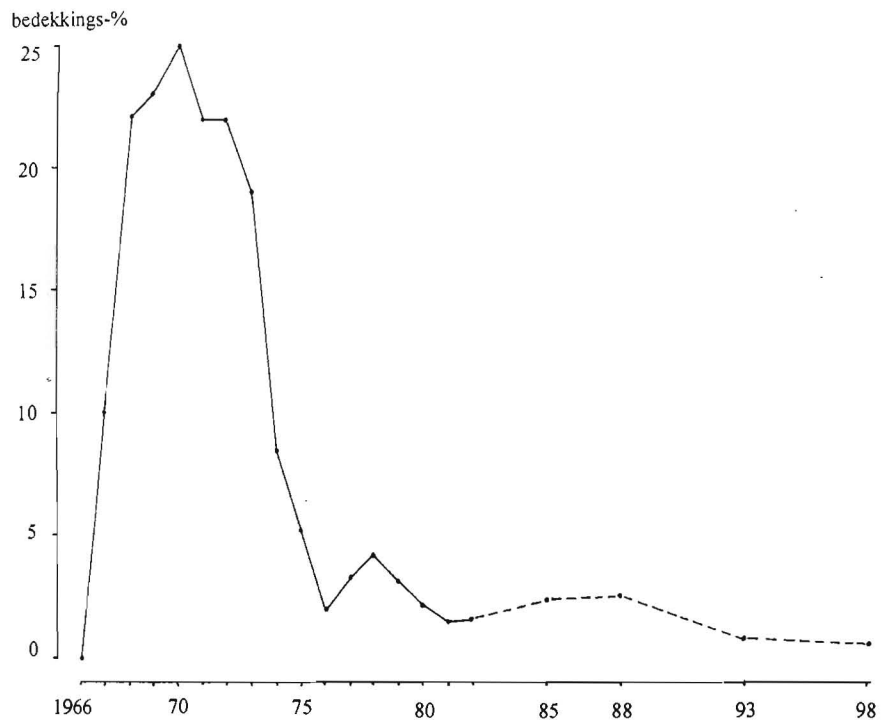
Het milieu waarin heermoes zich kan vestigen, duurt in de regel maar kort. Dit geldt ook voor andere paardenstaartsoorten (Londo, 1985). Op open vochtige grond ontwikkelt zich uit een

spore eerst een voorkiem of prothallium, net zoals bij varens. Daarop ontstaan voortplantingsorganen en na bevruchting komt vervolgens de paardenstaartplant tot ontwikkeling. Wanneer de vegetatie zich sluit, verdwijnt het vestigingsmilieu. Maar eenmaal gevestigde paardenstaartsoorten kunnen er dan nog zeer lang blijven groeien en zich vegetatief uitbreiden. Of ze dat doen, hangt af van het milieu. Behalve als er al veel wortelstokken in de grond aanwezig zijn, is het heel makkelijk om in een pas aangelegde tuin heermoes als plaag te voorkomen. Bij nieuwe vestiging is het namelijk voldoende om in het begin die enkele vlak over de schaars begroeide grond liggende sprietjes weg te trekken. In een gesloten grasland of moerasvegetatie zullen ze zich nooit opnieuw vestigen! Wel is uiteraard vestiging d.m.v. uitlopers vanuit de omgeving mogelijk. Maar ook dan is verdere uitbreiding goed te voorkomen door radicaal wegtrekken.

Pas gevestigde heermoes heeft dunne, horizontaal over de schaars begroeide bodem liggende stengels die weinig vertakt zijn. Er is dus enig speurwerk nodig om ze te vinden. Pas later ontstaan de karakteristieke rechtop groeiende heermoesplanten.

Heermoes en het milieu

Zoals hiervoor vermeld, had ik heermoes in mijn natuurtuin niet weggevoerd. Het gevolg is uit bijstaand grafiekje af te lezen. Er volgde een explosieve ontwikkeling. Al vrij gauw, vooral na 1973, het zevende jaar sinds de aanleg, begon heermoes snel af te nemen bij een beheer van tweemaal per jaar maaien. Het langst bleef de soort aanwezig op een voedselarme zandkop, gelegen op een voedselrijke ondergrond (vroeger bemest). Ook elders, o.a. in de voormalige Proeftuin Broekhuizen in Leersum van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN), heb ik vaak gezien dat heermoes talrijker en langduriger bleef groeien op zand gelegen op voedselrijke ondergrond dan op voedselrijke grond die aan de oppervlakte ligt (daar komt heermoes vaak niet tot dominantie en is weer spoedig verdwenen). Ik denk dat het komt doordat heermoes met zijn lange ondergrondse uitlopers

Figuur. Het verloop van heermoes sinds de aanleg in 1966 in een soortenrijk grasland in de natuurtuin van de auteur dat tweemaal per jaar gemaaid wordt. Plaatselijk, vooral op voedselarm zand gelegen op voedselrijke ondergrond, bereikte de soort een veel hogere bedekking van ca. 50% (reële bedekking, dus geen contourbedekking).

de dieper gelegen voedselrijkdom goed kan benutten en op het voedselarme zand geen last heeft van concurrentie van andere plantensoorten die van voedselrijkdom houden.

Een ander milieu waar heermoes wel eens langduriger en zeer abundant kan optreden, zijn moerasmilieus. Dat kan zich op verschillende grondsoorten voordoen, o.a. kalkrijk zand (duinvalleimilieus) en veengrond. Maar mijns inziens is zo'n langdurige dominantie altijd gekoppeld aan mineralisatie van organische stof. Die kan plaatsvinden door menging van kalkrijk zand met humusrijk materiaal of door mineralisatie ten gevolge van uitdroging van veengrond, zoals in diverse bermen in Amstelveen. Verder wordt heermoes begünstigd door sterke schommelingen in grondwaterstand (een permanent storingsmilieu).

Hier komen we in de buurt van het milieu in de natuurtuin van Joep van de Laar. Als daar een 60 cm dikke laag mergel met zand op een voedselrijke en mogelijk humeuze ondergrond is aangebracht, is daar in combinatie met een wisselvallige waterhuishouding een prima milieu voor heermoes ontstaan. In zulke situaties kan heermoes

wel eens langer domineren dan in het droge milieu van mijn natuurtuin. Maar de kans is groot dat de soort ook daar na een jaar of tien zal afnemen, uiteraard bij een goed maaibeheer. Als die laag mergel en zand daarentegen op een voedselarme minerale ondergrond ligt, zal die dominantie van heermoes een zeer tijdelijke zaak zijn en valt een spoedige afname te verwachten. Bij het maken van kalkgraslandmilieu is het dus veel beter om daar geen organische stof zoals turf aan toe te voegen hetgeen wel gedaan is door Jaap Stenfert, beschreven in hetzelfde nummer van Oase. Ook daarover heb ik in de vroegere Proeftuin Broekhuizen experimenten gedaan, waarover een andere keer meer.

Heermoes in de tijd

En hoe is het heermoes verder in mijn natuurtuin vergaan? Wel, in 1998, 32 jaar na de aanleg, was de soort op de helft van het oppervlakte nog steeds aanwezig, maar zeer ijl groeiend (gemiddelde bedekkingsgraad 0,7%; zie figuur), niet meer dan enkele plaatsen per m². En sporenaren werden na 1990 nog maar zeer zelden gevormd. Zeer langzaam ging de soort steeds meer

Deel van de natuurtuin in 1970. Vooraan, op voedselrijke grond met veel rode klaver, nam heermoes het eerst af. Op de achtergrond rechts, voor de gestreepte garage-deur, bleef heermoes het langst dominant aanwezig op een voedselarme zandkop gelegen op voedselrijke ondergrond.

Foto: G. Londo

achteruit, hoewel hij na een extreem droog jaar als 1976 (een natuurlijke storing) weer een geringe opleving te zien gaf. Achteraf bezien was het in mijn voordeel dat ik heermoes maar zijn gang heb laten gaan zodat ik getuige kon zijn van een spontane vegetatiesuccessie en daardoor de soort beter heb leren kennen.

In Thijsse's Hof (Bloemendaal), waar het duingraslandmilieu in 1925 werd aangelegd, was heermoes eveneens in het begin zeer veel aanwezig en een 'plaag'. Nog steeds, na bijna 75 jaar, komt de soort veel voor in het soortenrijke duingrasland, maar vrij ijl en alerminst een bedreiging voor andere soorten vormend. Ook hier wordt de soort begunstigd door extreem droge weersperiodes die vooral op het snel uitdrogende duinzand een sterk storend effect hebben. Heermoes blijft in zulke situaties vitaal en groen aanwezig (mede door zijn diepe beworteling) terwijl de meeste andere soorten bovengronds het loodje leggen.

Ook in zeer oude schrale graslanden kan nog wel eens heermoes voorko-

men, bijvoorbeeld in de Westduinen van Goeree. Deze zogenaamde vroomgronden, bekend als groeiplaats van herfstschroeforchis en veldgentiaan, worden al eeuwenlang door rundvee begraasd. Plaatselijk groeit daar heermoes, zeer verspreid, met vaak vele meters afstand tussen de afzonderlijke planten. De soort kan het dus zeer lang volhouden. De plantjes staan er min of meer te zieltogen, maar als er zich een storing in het milieu zou voordoen, hetzij door konijnengraverijen met lokale verstuiwing als gevolg of door vergraving door de mens, dan zal heermoes meteen gaan toenemen en het kale zand overgroeien, zoals ook zandzegge dat kan doen. En dat is een interessant mechanisme in natuurlijke vegetaties. Iedere soort heeft daarin zijn functie en met elkaar vormen ze een organisch geheel dat 'doeltreffend' op gewijzigde milieuomstandigheden kan reageren.

Vriend of vijand?

Heermoes helpt dus mee om de vegetatie te behouden wanneer de milieu-

dynamiek toeneemt en heeft dus een regulerende functie. Zo beschouwd is heermoes geen vijand maar een interessante vriend in de natuurtuin.

Maar in akkers, borders, groenten- en kruidentuin is heermoes duidelijk ongewenst. Ook daar voert heermoes een strijd om de zaak begroeid te houden tegen de activiteiten van de mens in. Die wil op de opengewerkte grond soorten laten groeien die er ecologisch gezien niet thuishoren. Daar wieden we heermoes dus weg. Waar een natuurtuin aan dergelijke begroeiingen grenst, kan de soort vanaf de aanleg het best weggeweid worden; dat voorkomt later extra wiewerk wanneer hij zich vegetatief naar border of moestuin uitbreidt. Dat heb ik in enkele later aangelegde onderdelen van mijn natuurtuin ook gedaan, en met succes. Heermoes heeft zich daar later nooit meer opnieuw gevestigd.

Ook in de wilde-plantentuin kunnen we heermoes het beste van het begin wegwieden. Door het wieden blijft er permanent een geschikt milieu voor de soort in stand en zal hij nooit uit zichzelf verdwijnen, ook niet op de lange duur.

Het is goed te weten dat andere paardenstaartsoorten zich na introductie net zo kunnen gedragen, ook een zeldzame soort als de reuzenpaardenstaart. Met lange wortelstokken kan die zich vegetatief geweldig uitbreiden en weinig onderdoen voor heermoes! □

Literatuur

Laar, J. v.d. 1998. Strijd tegen heermoes. *Oase* 8 (4): 9.

Londo, G. 1985. Hoe afwijkend zijn de nieuwe groeiplaatsen van *Equisetum telmateia* Ehrh. in Nederland? *Gorteria* 12 (8/9): 206-210.

Stenfert, J. 1998. Een Limburgs kalkgrasland in Doorwerth. *Oase* 8 (4): 10-11.

Ger Londo is ecooloog / vegetatiekundige en de auteur van twee standaardwerken op het gebied van natuurtuinen: "Natuurtuinen en -parken" en "Tuin vol wilde planten". In zijn eigen natuurtuin houdt hij al vanaf 1966 zeer nauwgezet de ontwikkeling van de verschillende plantensoorten bij.

Zijn adres:

Proeftuin 13, 3925 BJ Scherpenzeel